

Izvorni znanstveni rad
UDK 340.12
32:34
32.01 Machiavelli, N.
Primljeno: 8. travnja 2010.

Machiavellijevo poimanje prava: Kautele republikanskog zakonodavca

DAMIR GRUBIŠA*

Sažetak

Machiavellijevoj je političkoj misli posvećena primjerena pozornost u povijesti političkih ideja, no većina autora koji obrađuju i interpretiraju Machiavellija zapostavlja njegovo promišljanje mjesta i uloge prava u uspostavljanju novog poretka i novih političkih institucija. Machiavellijevo se ime ne pojavljuje u pregledima povijesti renesansnog prava zato što Machiavelli nije sustavno pisao o pravu niti mu je posvetio posebnu pozornost. Umjesto toga njegova koncepcija prava prožima cijelo njegovo djelo, a posebice *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* kao djelo posvećeno republikama i republikanskom političkom poretku. U ovome radu pokušava se rehabilitirati Machiavelli kao politički pisac koji je u pravu vidio važan instrument politike bez kojega nije moguće zasnovati državu niti upravljati zajedničkim poslovima u državnoj zajednici. A budući da u njegovoj političkoj teoriji središnju ulogu ima ne samo vladar (bilo u monarhijskom političkom poretku ili pak u republikanskom) već i zakonodavac, ovdje se pokušava preko njegova razmatranja uloge i zadaće zakonodavca deducirati njegovu koncepciju prava. Rezultat je da pravo nije nimalo beznačajna tema u Machiavellijevoj političkoj teoriji, već zauzima središnje mjesto u ideji dobre vladavine, koja se ostvaruje u trinomu *vivere libero – vivere civile – vivere politico* (živjeti slobodno – živjeti građanski – živjeti politički). Dobri su zakoni uz dobro oružje (vojsku) temelj svake države, a posebice republike, u kojoj zakoni imaju ulogu da navedu građane da svoje sebične interese podrede zajedničkom dobru radi ostvarenja slobodne, sigurne i prosperitetne političke zajednice u kojoj su građani motivirani za njezinu obranu jer time brane i osiguravaju svoju slobodu, sigurnost i blagostanje. Stoga autor analizira *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, u kojima se posebno razmatra uloga republikanskoga zakonodavca koji je tako stavljen uz

* *Damir Grubiša*, izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti na predmetima Politička teorija europske integracije, Politički sustav Europske Unije, Komunitarne politike Europske Unije, Komparativna politička korupcija, te na Hrvatskim studijima na predmetima Ideja Europe i Međunarodni odnosi.

bok vladaru: dobar vladar mora biti i dobar zakonodavac, a u republici vladar je (u liku državnog poglavara) izabran upravo na temelju zakona i ovlašten je da predlaže zakone u interesu općeg dobra.

Ključne riječi: vladar, zakonodavac, zakoni, republika, pravo, politika

1. Uvod: dispartna mišljenja o relevantnosti Machiavellijeva poimanja prava

Pravni teoretičari i povjesničari svode Machiavellijevo poimanje prava uglavnom na onih nekoliko lapidarnih rečenica u *Vladaru*, u kojemu Machiavelli govori o pravu kao instrumentu kojim se *homo politicus* služi da bi postigao cilj, a to je uspostava političke vlasti i vladanje nad ljudima. Pravo je jedno od dvaju sredstava koja su svojstvena čovjeku: to je način borbe zakonima, dok je drugi način borbe, borba silom, svojstven i životinjama. Budući da prvi način često nije dovoljan, valja pribjeći i drugome. No zakoni su, pored sile, glavni temelj države, i novih i starih i mješovitih. U *Vladaru* Machiavelli tvrdi da ne može biti dobrih zakona tamo gdje nema dobre vojske, a opet gdje je dobra vojska, mora biti dobrih zakona (*Vladar*, XVIII).

Ovdje je sporan pojam “dobra vojska”: je li to jaka vojska, dobro naoružana vojska, dobro uvježbana vojska ili vojska pod dobrim zapovjedništvom? Odgovor daje sam Machiavelli – to je vlastita vojska s kojom vladar brani državu, a ona može biti dobra samo ako je sastavljena od građana koji su duboko motivirani da brane svoju državu, pa tako i svog vladara koji, opet, ima dobre temelje ako je razborit vladar i ako smisli takav način vladanja da njegovi građani uvijek, kakva god bila vremena, osjećaju potrebu za njim i za državom, pa će mu uvijek biti vjerni.

“Dobru vojsku” tako može imati samo “razborit vladar”, onaj koji se oslanja na narod i na njegovo zadovoljstvo. A na drugim mjestima Machiavelli precizno utvrđuje koja je to dobra vojska: to je građanska milicija, vojska sastavljena od unovačenih građana kojima je u interesu da obrane državu u kojoj su zadovoljni i sretni, što je Machiavelli detaljno razradio u svojem projektu uspostave firentinske narodne milicije 1505. godine, a teorijski uobličio u knjizi *O umijeću ratovanja*. Dakle, samo u spoju “dobre vojske”, građanske vojske i dobrih zakona vladar može uspjeti s vojskom i zakonima koji jamče dobru vladavinu. A takva je samo građanska vladavina iz IX. poglavlja *Vladara*, ili republika koja se nazire u *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija*. A razborit je vladar samo onaj koji vlada uz podršku i privolu građana, a to je opet vladar-građanin, koji vlada na temelju volje i želje građana, uz njihov konsenzus.

Na temelju tih nekoliko opservacija iz *Vladara* Guido Fassò će primijetiti da Machiavelli pokazuje nezainteresiranost za ulogu prava u društvu i državi. Fassò polazi od činjenice da je u razdoblju humanizma otkriven ideal ljudske aktivnosti u modelu književnog djela klasika, što potiče interes za filološka i povijesna istraži-

vanja, koji je stran Srednjem vijeku. Otkrivaju se i čitaju tekstovi iz antike (što su, uostalom, činili i učeni pravници Srednjeg vijeka, posebice glosatori okupljeni u Bolonjskoj školi koji su novim generacijama prenijeli rimski *Corpus iuris civilis*) i nastoji se rekonstruirati njihova originalna forma, i to ne samo iz estetskog razloga već i zbog mogućnosti istraživanja, u njihovoj autentičnoj formi, pravne doktrine koja je tijekom Srednjeg vijeka bila deformirana i instrumentalizirana da bi se prilagodila teocentričkom okviru ukupnog mišljenja te epohe. Taj je filološki rad urodio posljedicama na jednom značajnom području prava koje je u srednjovjekovnoj kulturi relegirano u drugi plan, a to je područje javnog prava. Sve je to pridonijelo razvoju nove znanosti o pravu, nove jurisprudencije, koja je tim novim filološkim i interpretativnim pristupom bitno modificirana u svojim metodama i tehnikama. Zato Fassò ističe značaj humanizma kao pokreta koji je i na području prava preokrenuo sliku svijeta i doveo do revandikacije zakona kao proizvoda ljudske kreacije, okrenutog svrsi ljudskog življenja u jedinoj dostojnoj ljudskoj zajednici – gradu-državi. Za Fassòa je glavni protagonist takvog juridičkog humanizma Coluccio Salutati, koji je u svom osnovnom djelu *De nobilitate legum et medicinae* utvrdio da najveći dignitet pravne znanosti leži u razmatranju čovjeka i vraćanju pravne znanosti čovjeku, jer je to aktivnost svojstvena čovjeku, po kojoj se on razlikuje od svih drugih živih bića. Zakoni imaju svoje podrijetlo u “svjetlu razuma, u ispitivanju razuma, u pristanku i odluci volje, što predstavlja tri najveće i najplemenitije moći ljudske duše” (Fassò, 1966: 45). Salutati uočava bitno obilježje prava kao voljnog i razumskog čina, pa taj čin utemeljuje na racionalnim načelima pravde. Zakonodavci nameću zakone neobrazovanima, buntovnicima i nasilnicima da bi cijela zajednica – *civitas* – mogla živjeti u miru i sigurnosti, ali načela na kojima se zasniva zakonodavna aktivnost jesu tri bitne norme pravednosti (*equitates*), koje nitko ne može pobiti: da drugima činimo ono što želimo da bude činjeno nama; da ne činimo drugima ono što ne želimo da drugi čine nama i da, treće, za svakoga vrijedi pravo koje je on postavio za druge. Zakon se, tako, ne sastoji u arbitriju volje, već u najvišoj normi *equitasa*, na kojoj se svi zakoni moraju utemeljiti. Zakon dakle, po tome što je proizvod ljudskog djela – uma i volje – precept je vječnog razuma i nagnuća prirode, što ga promulgira onaj koji ima legitimnu brigu za život i dobrobit zajednice. Jasno je da Salutati gradi svoju koncepciju prava na Ciceronovoj koncepciji *vera lex* koja nije božanskog, već ljudskog podrijetla, nastala kao plod potrebe za zajedničkim životom u *res publici*. Na Ciceronu gradi svoju koncepciju građanskog života i Matteo Palmieri, koji u spisu *Della vita civile* tvrdi da zakone moraju stvarati oni koji će njima biti podvrgnuti. “Ono što se tiče svih moraju svi i usvojiti”, tvrdi Palmieri. A ako ne baš svi, onda bar *valencior part*, vrednija većina, kako tvrdi i Marsilio Padovanski, preteča ideje o narodu kao zakonodavcu. No Fassò ne prepoznaje takav “juridički humanizam” kod Machiavelija, pa zato što Machiavelli nigdje nije *expressis verbis* iznio svoju koncepciju prava, tvrdi, pogrešno, da je on nezainteresiran za pravo.

No to nije točno, što će kasnije utvrditi Esquivel u svojem djelu o koncepciji prava u Machiavellija. Stoga će on analizirati cjelokupno Machiavellijevo djelo, a ne samo *Vladara*, i njegove opaske o zakonodavnoj aktivnosti u republikama – o ustavu, pravu među narodima i pojmu pravednosti. Machiavellijeva pravna koncepcija, tvrdi Esquivel, odbacuje dotadašnju pravnu dogmatiku koja se temelji na kanonima rimskog prava ili na teološkoj interpretaciji prava kao emanacije Božje volje, te poimlje pravo kao politički instrument u kontekstu funkcioniranja renesansne republike, čime je on značajni preteča suvremenog pravnog pozitivizma (Esquivel, 1974).

Lauri Huovinen također drži da je Machiavellijevo poimanje prava bitno, ali smatra da je ono bitno i za razumijevanje njegove politike i njegove koncepcije države. Naime, budući da su ljudi u međusobnom ratu, zakoni moraju biti doneseni da bi prisilili ljude da budu dobri i da čine dobro za cijelo društvo. Pravo je, stoga, za Machiavellija prvi temelj države, a država se identitificira upravo s pravom. Smisao za pravdu rodit će se samo kao plod djelovanja dobrih zakona, što znači da je država nužan oblik društvene organizacije u okviru koje se postiže i osjećaj pravde: bez države nema pravde za Machiavellija, tvrdi Huovinen (Huovinen, 1951).

Na drugoj strani, Arturo Toscani se potrudio istaknuti republikansku ideologiju koja ujedinjuje Marsilija Padovanskog, prvog teoretičara naroda kao kolektivnog zakonodavca i građanske suverenosti, i Machiavellija, koji ne vidi nikakav *ratio legis* izvan same države, izvan *communitas civilis*, pa tako obojica čine komplementaran par mislilaca koje spaja ideja o suverenosti građana, mnogo prije nego što je teorija o suverenosti artikulirana u modernom ključu. Ono što veže Marsilija i Machiavellija jest zakonodavna funkcija građana, bilo izravno kao kod Marsilija ili pak posredno, kao kod ideje o reprezentativnom zakonodavcu kod Machiavellija koji može poprimiti lik jednog vladara, ovlaštenog tijela, *consiglia*, ili pak to može biti većina naroda putem narodnog parlamenta, što znači masovni skup građana koji donosi zakone, kao kod Marsilija (Toscano, 1981).

Zato pravi smisao prava i političke uporabe prava kao sredstva vladanja valja potražiti prije svega u zakonodavnoj aktivnosti, tvrdi Silberdick Feinberg koja razmatra različito poimanje zakonodavca kod Platona, Machiavellija i Rousseaua. Na ta tri mislioca ona primjenjuje Friedrichovu kategorizaciju heroja-osnivača, ustavotvorca i kodifikatora (kako je to izvedeno u knjizi *Man and His Government*, 1963). Machiavelli sintetizira sve te tri specifične uloge zakonodavca, demonstrirajući potrebu da se moderna politička teorija ozbiljnije pozabavi ulogom zakonodavca u novim političkim zajednicama (Feinberg, 1970).

Stoga ćemo krenuti baš od uloge zakonodavca i od zakonodavne aktivnosti da bismo detektirali Machiavellijevo poimanje prava i pravednosti te mjesto prava unutar politike kao “najvišeg ljudskog umijeća”. Za to će nam najbolje poslužiti

Machiavellijeve analize i opservacije o značenju zakonodavne aktivnosti za postizanje unutarnje sigurnosti i stabilnosti u republikama, onako kako ih je u rasutom (*rinfuso*) obliku iznio u *Raspravama o prvoj dekadi Tita Livija*, ne posvećujući im neko sustavno razmatranje, kao uostalom ni drugim značajnijim političkim temama. Stoga, u nedostatku logičke sadržajne strukture njegova osnovna traktata o republikama, moramo pribjeći pokušaju vlastite sistematizacije njegovih ideja.

Za potrebe ovog rada, koji će obraditi Machiavellijevo poimanje prava prvenstveno s obzirom na zakonodavnu aktivnost, u duhu sugestije koju daje Feinberg, poslužiti ćemo se tehničkim objedinjavanjem sedam poglavlja iz Prve knjige *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija* (I, 7: *Koliko su u republici nužne optužbe da bi se održala sloboda*; I, 8: *Koliko su u republikama korisne optužbe, toliko su opasne klevete*; I, 24: *Dobro uređene republike uvode nagrade ili kazne svojim građanima i nikad ne nadoknađuju jedno drugim*; I, 28: *Zašto su Rimljani bili manje nezahvalni prema svojim građanima nego Atenjani*; I, 29: *Tko je nezahvalniji, narod ili vladar*; I, 30: *Što treba da vladar ili republika učine kako bi izbjegli manu nezahvalnosti, a što vojskovođa ili građanin da joj ne postane žrtvom*; I, 45: *Slab primjer daje tko ne poštuje zakon, osobito tko ga je donio. Vrlo je opasno kad onaj koji vlada svakodnevno ponavlja uvrede gradu*), kojima ćemo pridodati po jedno poglavlje iz II. i III. knjige (II, 28: *Koliko je republici ili vladaru opasno ako se ne osvećuju za uvrede protiv javnosti i protiv pojedinca* i III, 49: *Je li za vladanje mnoštvom potrebnije u njemu potaknuti poštovanje ili izazvati strah od kazne*).

Iz tako strukturirane tematske cjeline lakše ćemo rekonstruirati Machiavellijevu misao o pravu koja nam se, odmah na početku moramo reći, ne čini nimalo beznačajnom, kako to interpretira Fassò u svojoj razvikanoj *Povijesti filozofije prava*. Riječju, i na ovom području Machiavellijeva misao zaslužuje posebno umijeće čitanja, kako drži i Strauss, no za razliku od njega, koji traži skrivene, subverzivne poruke u njegovu djelu, mi ćemo pokušati iz njegovih spisa detektirati teorijske implikacije koje on sam nije formulirao služeći se adekvatnom argumentacijom, već ih je tretirao kao stečevinu humanističke misli od koje pravi jedan bitan iskorak u potrazi za novim metodama politike (*nuovi modi*) i novim republikanskim političkim institucijama (*nuovi ordini*).

2. Zakonodavna aktivnost u republikama: delikatna uloga zakonodavca

Prema Machiavelliju, unutarnja sigurnost i stabilnost republike ovise o dobrim zakonima i dobrim institucijama, gdje su te institucije zakonodavne, upravne ili pravosudne, a propisi obuhvaćaju zakonske uredbe i običaje koji određuju kako te institucije djeluju i kako opravdavaju svoj osnovni cilj – sigurnost, stabilnost i blagostanje građana (*Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* – dalje u tekstu *Rasprave* – I. 3 – I. 6; I. 37 i III. 25).

Zakoni su u argumentaciji koju razvija Machiavelli u *Raspravama* propisi kojima se određuje ponašanje građana, a donose se s ciljem da spriječe određena ponašanja građana koja ne doprinose “općem dobru” (Toscano, 1981: 95). Na taj način zakoni kod Machiavellija imaju funkciju sprečavanja nekih štetnih ponašanja, ali i poticanja poželjnih oblika ponašanja. Kada govori o sprečavanju štetnih ponašanja za opće dobro, tada se Machiavelli ne referira na klasično kazneno ili imovinsko pravo (*corpus iuris civilis*), već u prvom redu na korpus političkih prava (*ius publicum*). Tako je za Machiavellija najvažnija zadaća zakona da spriječe zlorabice i korupciju koje mogu ugroziti temelje političkog poretka. Machiavelli konstatira da oni zakoni koji su doneseni u prilog slobodi nastaju iz sukoba najmanje dvaju “raspoloženja” (*umori* – što znači i interesa, jer raspoloženja proizlaze iz činjenice da razne skupine ljudi žive u različitim okolnostima, dakle društvenim položajima koji određuju njihova “raspoloženja”). U modernom političkom vokabularu *umori* odgovaraju zbroju interesa i želja i čine “preferencije” (*Rasprave*, I. 4).

Zakoni i institucije, kao elementi političkog poretka, imaju svoj životni ciklus od nastajanja do umiranja, a da bi zadržali svoju osnovnu funkciju, da bi ostali učinkoviti, moraju s vremena na vrijeme biti “osvježeni”. Osvježavanje za Machiavellija znači vraćanje “prvobitnim načelima”, a to se mora provesti onda kada se počne gubiti pravi smisao i zakona i institucije o kojoj je riječ. Rimska republika bila je vrlo ažurna u donošenju zakona kada se javlja potreba za njima, ažurna je bila i u periodičnom osvježavanju zakona, međutim zaostajala je u “osvježavanju” institucija, tako da je taj raskorak proizvodio negativne rezultate. Primjerice, prije dolaska na vlast braće Grakho bili su doneseni mnogi zakoni koji su ograničavali luksuz, ambiciju građana i druge zlorabice, ali su njezine institucije ostale iste; ne prilagodivši se promijenjenim uvjetima, izgubile su svoj prvobitni smisao i postale neefikasne i anakrone. Cilj tih zakona bio je smanjenje nejednakosti među građanima, ali su njima pogođene tek posljedice, a ne uzroci: tako su zakoni *Dvanaest ploča* ograničili pogrebne troškove; *Lex Oppia* iz 215. g. pr. Kr. zabranio je ženama prekomjerno kićenje; *Lex Fannia* iz 161. g. pr. Kr. ograničio je troškove za javne gozbe (modernim rječnikom: troškove reprezentacije), a pretjerivanje javnih manifestacija ograničili su *Lex Didia* iz 143. g. pr. Kr. i *Lex Licinia* iz 100. g. pr. Kr. *Lex Cornelia Baebia de ambitu* bila je uperena protiv izbornih makinacija, a *Lex Tullia* (čiji je autor bio Ciceron) protiv korupcije (*Rasprave*, I. 38; Grubiša, 1985: 164-165).

Iz tog suglasja djelovanja zakona i institucija, iz tog binoma zakoni-institucije rađa se i dobar poredak koji djeluje na opću korist, pa je zato uloga zakona kod Machiavellija mnogo veća nego što se općenito misli. Tako i Passerin d’Entreves, priznajući Machiavelliju ulogu osnivača moderne države, drži da je njegova interpretativna shema utemeljena na sili, dok je Bodin zaslužan što je takvu interpretativnu shemu razmotrio u svjetlu prava (Passerin d’Entreves, 1962: 147). Samo,

riječ je o tome da Machiavelli zakone poimlje instrumentalno, pri čemu se i pravo doživljava kao sredstvo politike koja postavlja ciljeve što ih pravo izvršava (Sabine, 1978: 263).

Analizirajući rimsko zakonodavstvo, Machiavelli ističe korist od zakona koji su stvoreni kao instrument ograničavanja moći istaknutih građana. Transplantirajući rimsko iskustvo na modernu državu i uopće republiku kao oblik političkog poretka, Machiavelli drži da u slobodnoj državi (što je sinonim za republiku) građani moraju imati pravo podizanja optužbi protiv građana koji se ogriješe o slobodu. U republikanskom Rimu svaki je građanin imao pravo da optuži drugoga građanina pred javnošću, sudom ili političkim tijelom (vijećem ili senatom) za djelovanje protiv slobode. U određenim je slučajevima takva praksa korisno djelovala i obeshrabrivala je počinitelje, dok je, s druge strane, kako kaže Machiavelli, imala pozitivan učinak jer je poslužila za davanje oduška neraspoloženju, srdžbi i drugim oblicima destruktivnog ponašanja koji bi se inače kanalizirali u drugom smjeru. Ništa ne osigurava i ne učvršćuje republiku kao zakoni koji omogućuju da takva raspoloženja nađu oduška (*Rasprave*, I. 7: *Koliko su u republici nužne optužbe da bi se održala sloboda*). Machiavelli je tu zasigurno imao na umu i korisnu praksu Firentinske republike da prima pritužbe na račun javnih službenika koje su se mogle podnijeti pismeno ili usmeno, javno ili anonimno. Sve te pritužbe, tužbe i optužbe morale su biti uredno protokolirane i dostavljene nadležnim tijelima koja su morala ispitati sve navode. Tako je i Machiavelli, kao tajnik Druge kancelarije, jednom bio optužen da njegova obitelj nije platila neki porez, a građani nisu mogli obavljati neku javnu dužnost ako nisu namirili svoje obveze državi (Grubiša, 1987: 189).

Da takvog postupka nije bilo, posljedice bi bile još gore jer bi se građani latili drugih sredstava i uzeli pravdu u svoje ruke, što bi ugrozilo stabilnost poretka. Na povijesnom primjeru Koriolana Machiavelli dokazuje da je moglo doći i do očitovanja narodnog bijesa, a to bi onda značilo, kako on kaže, da su privatnoga građanina napali drugi privatni građani: “iz tog napada nastao bi strah, strah zahtijeva obranu, za obranu se pridobivaju pristaše, od pristaša se stvaraju stranke u gradovima (državama), a od stranaka njihova propast” (*Rasprave*, I. 7: 166). Kada bi se ti izljevi nezadovoljstva kanalizirali preko nekoga tko je za to ovlašten (sud ili posebno vijeće koje razmatra javne optužbe), otklanjale bi se sve nevolje koje nastaju kad odlučuje “privatna osoba” (*Rasprave*, I, 7: 167).

Bolje je i zdravije za republiku ako je građanin “zakonitim putem potlačen, čak i da mu se nepravda učini”, jer prisila ne dolazi od privatne ili tuđinske sile koja upropašćuje slobodan život, nego od javne sile i poretka koji imaju “posebna ograničenja i ne prevršuju mjeru koja šteti republici” (*Rasprave*, I. 7: 166). Sa stajališta moderne koncepcije ljudskih prava štošta bi se moglo prigovoriti Machiavelliju, jer je teza o prihvatljivosti “zakonite potlačenosti” od strane javnog poretka u

najmanju ruku dubiozna i otvara vrata za nametanje diktature javnog poretka nad građanima, iako u drugom dijelu iskaza Machiavelli spominje posebna ograničenja te javne vlasti. No to su ograničenja koja ne prevršuju mjeru koja šteti republici, a ne građanima.

Proširujući tu temu na primjer Firentinske republike, Machiavelli će konstatirati odsutnost takvog zakonskog propisa u firentinskoj konstituciji, jer mnoštvo nije moglo “zakonitim putem dati oduška svojem raspoloženju”, pa tako gonfalonijer Pier Soderini nije mogao biti podvrgnut javnoj kritici. Da je takva optužba protiv njega mogla biti podignuta, došlo bi do katarze koja bi omogućila korekciju ponašanja gonfalonijera ili pokazala neutemeljenost optužbi protiv njega, a “zloćudna raspoloženja ljudi” našla bi svoj ventil umjesto da se natalože i proizvedu još opakije posljedice – rušenje republikanskog poretka. Stoga, ako se u republici ne toleriraju optužbe i protiv najviših dužnosnika kao što je to gonfalonijer pravde, štoviše, ako nisu sustavno poticane kao legitimni način izljeva nezadovoljstva najvišim dužnosnicima republike, tada se neizbježno rađaju klevete koje štete republici, koliko god optužbe republikama koriste (*Rasprave*, I. 8: *Koliko su u republikama korisne optužbe, toliko su opasne klevete*).

Klevete se od optužbi razlikuju po tome što im nisu potrebni svjedoci niti kakav dokazni postupak, tako da svatko svakoga može oklevetati. “Ljudi se optužuju pred sucima, pukom, pred vijećima; kleveću se na trgovima i pod trijemovima”, zaključuje Machiavelli. Kleveta ima više tamo gdje ima manje optužbi i u gradovima u kojima ima manje zakonskih mogućnosti za podizanje optužbi. Stoga zakonodavac republike mora predvidjeti mogućnost optužbe protiv svakoga građanina, bez ikakva straha i bez ikakva nepovjerenja. Zapravo, Machiavelli traži ne samo da privatni građani podižu optužbe već da se time bave i posebni magistrati (*Rasprave*, I. 8: 169). Institucija organizirane optužbe nedvojbeno je funkcionirala u određenoj mjeri u republikanskom Rimu, ali je i ta institucija podložna zlouporabi, što Machiavelliju u ovom trenutku nije previše bitno.

Zakoni i njihovo poštovanje su, kao što smo vidjeli, jedan od stupova na kojima se drži politička građevina, slobodni grad – republika. Ipak, nema goreg primjera u republici nego kad se donese zakon pa se ne poštuje, a pogotovo kad ga ne poštuje onaj tko ga je donio (*Rasprave*, I. 45). Za ilustraciju Machiavelli navodi primjer Savonarole, koji je reformirao firentinski politički poredak, a među ostalim mjerama za zaštitu građana od zlouporabe vlasti dao je da se donese zakon o prizivu na narod (pravo apelacije) za sve osude koje je donosilo sudbeno Vijeće osmorice i Sinjorija kao vrhovna sudbena instanca u republici (Villari, 1985: 287-293 i Villari, 1969: 278-288 i 557-575). Savonarola je predložio da se ustanovi odbor od osamdeset ili stotinu članova Velikog vijeća s ovlašću razmatranja žalbi na odluke Sudbenog vijeća i Sinjorije koje su se odnosile na političke delikte – zločine protiv

poretka: neovlaštena uhićenja zbog sumnje na urotu, stavljanje izvan zakona, konfiskacija imovine, protjerivanje iz grada, smrtne kazne zbog rušenja poretka i sl.

Stranka velikaša (*partito oligarchico*), kako izvješćuje Guicciardini, opirala se tom zakonu, zastupajući tvrdnju da pravo priziva (apelacije) mora biti u rukama Velikog vijeća, dok je narodna stranka (*partito popolare*) držala da će Veliko vijeće biti politički pristrano i ponašati se u skladu s političkim raspoloženjem, odnosno trenutačnim političkim odnosom snaga (Guicciardini). Na kraju je zakon prošao, međutim kad su jednom prilikom petorica građana, sudionici u uroti Medičejaca protiv Savonarolina režima, osuđena na smrt, nije im dopušteno pravo priziva. Time je prekršen zakon, za što Machiavelli svaljuje krivnju na samog Savonarolu, kojeg optužuje da se ni kasnije nije osvrnuo na kršenje jednog od osnovnih političkih zakona na kojem se zasnivao poredak, zbog čega mu je pao ugled čak i među njegovim pristašama. Machiavelli je u svojim ranim radovima svrstao Savonarolu među demagoge, “nenaoružane proroke”: kao zakonodavcu pripisuje mu razboritost i vrlinu duha, što odaju njegovi spisi o republikanskom uređenju, međutim poskliznuo se na propuštenom poštovanju zakona koje je sam kreirao i po tome je on, jednostavno, loš politički lider (*Firentinske povijesti*, VII. 1: 212).

Machiavelli je već zaključio da državi šteti neprestanim proganjanjem i kažnjavanjem podanike držati u neizvjesnosti i strahu, jer kad se ljudi stanu bojati neodmjerenih postupaka vlasti, “postanu smjeliji i s manje suzdržanosti pokušavaju izboriti promjene” (*Firentinske povijesti*, VII. 1: 213). Stoga će razboriti republikanski vođe, ako već moraju napasti i kazniti nekoga zbog ugrožavanja političkog poretka republike, učiniti to odjednom, a zatim će “ohrabriti ljude i dati im povoda da se smire” (*Firentinske povijesti*, VII. 1; *Vladar*, VIII). Prolongirano optuživanje ljudi i kažnjavanje nije učinkovito, već je kontraproduktivno, jer se iz osjećaja straha može više ugroziti sigurnost republike nego od vanjske ili unutarnje opasnosti od neprijatelja. Sigurnost republike podrazumijeva osjećaj smirenosti kod građana, ozračje spokoja u kojemu se zakoni striktno poštuju, a kazne se provode učinkovito i brzo, inače državni poredak “plovi k nemirima i nestabilnosti”.

Machiavellijeva penološka razmatranja podređena su političkim razlozima i njega zanimaju samo političke konzekvence, a ne činjenica je li određena kazna dobro primijenjena ili nije na pojedincu. Pretpostavka je da bi morao vladati sklad između ta dva zahtjeva, da primjena kazne također odražava načelo pravednosti, ali to se ne mora uvijek poklapati. Prevagu odnosi ono što je bitnije za očuvanje poretka i za njegovu stabilnost, jer iz sigurna poretka proizlazi i sigurnost i zadovoljstvo građana. Uređene republike moraju praviti i oštru razliku između kazne i nagrade: dobro uređena republika nikada nije krivnju svojih građana brisala njihovim zaslugama, nego je odvojila nagrade za dobra djela i kazne za zla (*Rasprave*, I. 24: 190; *Dobro uređene republike uvode nagrade ili kazne svojim građanima i nikad ne na-*

doknađuju jedno drugim). Ako je neki građanin nagrađen zbog nekog vrijednog djela – a to može biti ili vojna pobjeda, ili donošenje dobrog zakona, ili predlaganje političke reforme, tada se njegova kazna ne može smanjiti zbog njegovih zasluga (*Rasprave*, I. 28; I. 29; I. 30; I. 31; I. 32). Machiavelli traži da se takav građanin kazni, ne obazirući se na njegova dobra djela, inače će se republika pretvoriti u meritokraciju – vladavinu po zaslugama, gdje zasluge potiru nedjela, a to nije realizacija ideala dobro uređene republike, gdje se propisi striktno poštuju i zbog toga građanin živi dugo slobodan (*Rasprave*, I. 24: 190). Privilegiji zbog ranijih zasluga vode u korupciju političkog poretka, pa je Machiavelli oštro protiv njih, jer ako se počnu uvažavati takvi privilegiji, tada će se brzo poremetiti sva pravila uljuđenog života (*civilità* – u značenju *vita civile*). A glede zasluga, one moraju biti primjereno izmjerene, ne smije se u tome pretjerivati, jer je građaninu najviša nagrada ugled koji mu je donijelo djelo od opće koristi. Machiavelli navodi primjer Horacija Koklita i Mucija Scevole koji su za iznimno zaslužno djelo bili nagrađeni s po pedesetak ari zemlje, dok je rimski građanin Manlije Kapitolin za spašavanje rimskog Kapitola od Gala bio nagrađen mjericom žita.

U svakome slučaju, Machiavelli drži da su privilegiji zbog ranijih zasluga posebno opasni za korupciju političkog poretka i da unutarnja stabilnost republika počiva i na eliminiranju privilegija iz javnog života, čime je obilovala politička praksa suvremenih talijanskih republika. To, naravno, donosi i rizik da se jedna republika proglasi nezahvalnom prema svojim građanima, pa zato tko god čita o zgodama republika, kaže Machiavelli, vjerojatno će u svima otkriti stanovitu nezahvalnost prema svojim građanima, ali u Rimu je ta nezahvalnost bila manja nego, primjerice, u Ateni, gdje je nakon Pizistratove tiranije došlo do osvete “ne samo zbog prekršaja nego i zbog manjeg traga prekršajima svojih građana” (*Rasprave*, I, 24: 190). Kako vele klasični politički pisci, narodi žešće ujedaju kada ponovno steknu slobodu nego kada je očuvaju, što znači da su žešći protivnici velikaša i da zaborave ranije zasluge istaknutih građana. Machiavelli ovdje ima prvenstveno na umu Cicerona i njegov *De officiis* (II. 7), kod kojega nalazimo sličnu argumentaciju. Time pokazuju drugu krajnost od podržavanja privilegija, a to je nezahvalnost. Stoga dobro uređena republika mora nastojati izbjeći porok nezahvalnosti i treba se ugledati na rimski primjer. Rim je to dugovao svom načinu upravljanja, jer je znao nagraditi ne samo neke već razmjerno veći broj građana, pa tako pučani nisu imali razloga plašiti se istaknutih pojedinaca, jer je takvih pojedinaca bilo mnogo, i nisu imali razloga, a ni mogućnosti isticati svoje častoljublje, jer je ono djelomično bilo zadovoljeno nagrađivanjem, te stoga nisu bili opasni za republiku. To se pokazalo i u čestim slučajevima kada su tim građanima ponuđene diktatorske ovlasti koje su oni odbili (*Rasprave*, I. 30: 195-196; *Što treba da vladar ili republika učine kako bi izbjegli manu nezahvalnosti, a što vojskovođa da joj ne postane žrtvom*).

I zahvalnost i nagrađivanje moraju biti pravno regulirani, a ne plod ovakve ili onakve kratkoročne politike republike, kako proizlazi iz Machiavellijeve analize i njegova poimanja pravde. Pojam pravde, doduše, u Machiavellijevim se tekstovima javlja samo sporadično i ne postoji kao ključni pojam koji bismo mogli izdvojiti, nasuprot poimanju pravde kao ugaonog kamena u političkoj misli Platona, Aristotela, Cicerona i Lukrecija. Machiavellijev pojam pravde potpuno je pragmatičan: pravedno je ono što je korisno za opstanak političkog života (*vivere politico*). Naravno, to znači da je pojam pravde ugrađen u njegovu koncepciju političkog života i da nema političkog života (u trinomu: *vivere libero* = *vivere civile* = *vivere politico*) bez poštovanja načela pravde (Grimal, 1982: 125-130). Doista, jedno od rijetkih spominjanja pojma pravde u *Raspravama* jest slučaj kada su Rimljani trojicu izaslanika Galima, umjesto da ih izruče jer su ovi otvoreno sudjelovali u bitkama protiv Gala, čak i unaprijedili: Gali su se ražestili, napali Rim i osvojili ga (*Rasprave*, II. 28: 279-280; *Koliko je republici ili vladaru opasno ako se ne osvećuju za uvrede protiv javnosti i protiv pojedinca*). A Machiavelli zaključuje da su Rimljani poraženi samo zato što nisu poštovali pravdu; umjesto da glasnike koji su se ogriješili *contra ius gentium* kazne, oni su im još odali priznanje. *Ius gentium* ovdje je spomenuto u značenju nepisanog prava koje se primjenjuje u odnosima između država ili između stranaca i Rimljana, a čine ga pravila običajnog prava koje svi priznaju i približava se pojmu prirodnog prava, *ius naturale* (Walker, II: 139).

Ipak, taj međunarodnopravni incident Machiavelliju služi samo kao izlika da ustvrdi kako svaka republika i svaki vladar moraju voditi računa o tome da na sličan način ne vrijeđaju ne samo neku zajednicu nego i pojedinca. Nepoštovanje pravde znači vrijeđanje i povredu interesa, što može dovesti do odmazde ako ne dobije zadovoljštinu, a “živi li u republici (to nepoštivanje pravde), nastoji se makar i uz njezinu propast osvetiti” (*Rasprave*, II. 28: 279). Zato valja dobrim zakonima otkloniti mogućnost uvrede građana, jer trebaju upamtiti “svi koji vladaju”: nikad čovjeka ne treba tako malo cijeniti pa smatrati da on, podnoseći uvredu za uvredom, ne pomišlja na to da se makar uz najveću svoju opasnost i bilo koju štetu osveti. Ovdje je pojam pravde, kako vidimo, uporabljen u negativnom kontekstu kao odsutnost povrede interesa, koju Machiavelli naziva uvredom. A uvreda vodi k osveti ili pojedincu ili javnosti (*il publico*), u kojem se slučaju rađa opasnost i za samu republiku.

Svoje razmatranje uloge pravnih propisa i zadaće zakonodavca u republici Machiavelli zaključuje na simptomatičan način: posljednjim poglavljem treće knjige, koje je ujedno i posljednje poglavlje *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija*. U skladu sa strukturom pojedinih poglavlja i cijelog djela, očekivali bismo jedan logičan epilog, ali njega nema. Posljednje poglavlje *Rasprava* nalikuje na sva druga poglavlja, pa rasprava o republikama ne izgleda zaokružena i okončana. S obzirom na to da to djelo nije bilo objavljeno za Machiavellijeva života, možemo pretpostaviti da je

Machiavelli namjeravao nastaviti svoju analizu republikanskog uređenja, ali da su ga u tome omeli drugi poslovi i interesi.

Walker pak upućuje na činjenicu da ova, treća knjiga *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija* završava istom temom kojom i počinje, što navodi na pomisao da je Machiavelli namjeravao zaključiti svoj rad baš tim poglavljem (Walker, II: 214), dok Strauss smatra da je Machiavelli baš htio da to bude posljednje poglavlje djela jer u trećoj knjizi ima baš toliko poglavlja koliko je i knjiga Tita Livija o rimskoj republici, upuštajući se tako u otkrivanje nekakve Machiavellijeve kabalističke zavjere koja je plod njegove općenite subverzivnosti (Strauss, 1978: 173). Clough iznosi vjerojatniju tezu, s kojom se u osnovi slažemo, da je to djelo ostalo nedovršeno, u najmanju ruku neredigirano (Clough, I: XXXIII). Mansfield iznosi treću, također urotničku hipotezu: posljednja je riječ *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija* "Massimo" (Maksim, kako su Rimljani nazivali Kvinta Fabija), a ona znači "najveći". Prva riječ *Rasprava* bila je "Ja" (Io), iz čega Mansfield izvlači na vidjelo Machiavellijevu taštinu, koja se, navodno, ogleda u binomu "ja – najveći" (Mansfield, 2001: 441).

U svakome slučaju, već u samom naslovu tog posljednjeg poglavlja *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija* Machiavelli ističe da u republici koja želi sačuvati slobodu treba svakodnevno donositi nove mjere i nove propise, navodeći još jednom analogiju iz područja medicine: kao što u velikom gradu svakodnevno dolazi do nezgoda koje zahtijevaju liječnika, tako dolazi i do nezgoda za politički poredak, koje se pak liječe novim pravnim propisima i novim političkim mjerama – osvježavanjem i izgradnjom novih političkih institucija. Među takve nezgode većih razmjera koje su zadesile Rimsku republiku Machiavelli ubraja teška djela kojih su počinitelji bili brojni, kao u slučaju urote Bakanalija, u koju je bilo umiješano više tisuća muškaraca i žena: Rimljani nisu prezali od kažnjavanja i većeg broja osoba koje su počinile zločin. Od svih presuda i kazni, međutim, najužasnije je bilo desetkovanje vojske zbog kukavičkog ponašanja u ratu, ali Machiavelli drži da je takva kazna odgovarala težini grijeha i činjenici da kada mnoštvo pogriješi, a krivac je nepoznat, ne mogu svi biti kažnjeni. Kazniti jedan dio ljudi, a drugi dio ostaviti nekažnjenim, značilo bi učiniti nepravdu kažnjenima, a nekažnjene ohrabriti da i drugi put pogriješe. A što se tiče desetkovanja, Machiavelli smatra da "bude li ubijena desetina ždrijebom izvučena, tko je kažnjen, žali se na udes, a tko nije kažnjen, boji se da drugi put on ne dođe na red, pa se čuva da ne pogriješi". Takva Machiavellijeva radikalnost može se djelomično objasniti vremenom u kojem je živio, ali mu ne služi na čast i proturječi humanističkoj tradiciji na koju se oslanja. To je još jedan argument u prilog tezi da Machiavellijeva teorija ne spada u korpus građanskog humanizma, već da postavlja nove osnove za građanski republikanizam, pragmatičniji i realističniji, pa tako i ciničniji od Baronova i Skinnerova građanskog humanizma. Tu humanizma više i nema, jer humanizam inzistira na čovjeku, dok Machiavelli inzistira na poretku.

Takvim masovnim pošastima i ugrozama koje napadnu republiku može stati na kraj razborit zakonodavac, pravodobnim propisima i mjerama, poput Fabija Maksima. On je novopridošlo stanovništvo Rima svrstao u četiri tribusa da bi doskočio novonaseljenim pridošlicama koje su počele dobivati toliki udio u izborima da se vlast počela mijenjati i udaljavati od prvobitnih načela na kojima je bila zasnovana Rimska republika. Svedeni u okvire četiriju tribusa, ti novi stanovnici više nisu mogli iskvariti cio Rim, a to je za Machiavellija još jedan primjer koji potvrđuje prethodnu tezu: nepredvidljivim pošastima političkog života mora se suprotstaviti “razborit čovjek”, politički vođa – zakonodavac, koji će spremno predlagati nove propise i nove institucije kojima će se učvršćivati unutarnja sigurnost republikanskoga političkog poretka.

3. Glavna preokupacija zakonodavca:

Ljudska priroda i kako je uklopiti u politički poredak

Pošto je ustvrdio da je uloga zakonodavca presudna u uspostavljanju novih metoda politike i novih institucija, Machiavelli nastoji skrenuti pozornost na ljudsku prirodu kao glavnu preokupaciju i glavni problem zakonodavca, bez obzira na to radi li se o republici ili o vladavinama pojedinca (*Rasprave*, I. 42: *Koliko se lako ljudi mogu potkupiti*). Zakonodavac mora dobro istražiti ljudski materijal od kojeg je sačinjena zajednica da bi mogao, kada to pomno istraži, voditi računa o tom problemu u svojoj zakonodavnoj aktivnosti, a za vladara-upravljača je poznavanje ljudskog materijala od kojeg je sastavljena država bitna pretpostavka politike kao *ars artium* – vještine nad vještinama, umjetnosti nad umjetnostima, kako zaključuje i Burckhardt kada govori o renesansnom poimanju države kao umjetničkog djela.

Važnost ljudske prirode za zakonodavca proizlazi iz činjenice da su težnja za korišću pojedinca (privatnim probitkom), ambicija i apetiti glavni motivi ljudskog djelovanja, a država je poprište na kojem se sukobljavaju ti individualni interesi i raspoloženja (*umori*) građana. Doduše, Machiavelli ne rabi pojam interesa, ali se taj pojam može deducirati kao spoj koristi pojedinca (nasuprot općem dobru), ambicije i apetita (*Rasprave*, I. 2; III. 22).

Još je u *Vladaru* Machiavelli konstatirao da se za ljude općenito može reći da su nezahvalni, nepouzđani, prijetrovni i himbeni; pohlepni su za dobitkom i opaki (*Vladar*, XVII: 128-129). Sve što se o ljudskoj naravi može reći izraženo je u tvrdnji da “ljudi brže zaboravljaju smrt očevu nego gubitak očevine”. Pa ipak, kakvi god da jesu, vladar mora voditi računa o tome da ga se podanici boje, ako već ne može postići da ga vole. Republika je, za razliku od vladara, više u prilici da “postigne ljubav” svojih slobodnih podanika, koji nisu puki podanici (kao u monarhiji), već samosvjjesni građani koji svi zajedno tvore *corpus politicum* koji se naziva republikom (Viroli, 1990).

Ali to ne znači da su ljudi u republikama drukčiji: naprotiv, oni su isti po svojim osobinama, pa zato zakonodavac-vladar mora posebno voditi računa o tim karakteristikama ljudske prirode. Kao i u slučaju države, gdje su mnogi zamišljali republike i monarhije za koje se “nikada nije ni vidjelo ni čulo da su odista postojale”, tako i u slučaju čovjeka Machiavelli ne ide za tim da zamišlja idealnog čovjeka u idealnoj republici (Nistico, 1975). Naprotiv, čovjek kakav jest sastavni je dio države-kakva-jest, pa zato treba “dobro razmotriti” čovjeka-kakav-jest. I ovdje, na području političke antropologije, u razmatranju težnji, htijenja i mišljenja koja određuju političko ponašanje (zato Plamenatz, 1986, I: 26, drži da je Machiavelli prvenstveno obuzet političkom psihologijom i političkim bihaviorizmom) susrećemo se s još jednom točkom diskontinuiteta s prethodnim vladajućim mišljenjem epohe: dok su srednjovjekovni politički mislioci govorili o čovjeku kao biću koje postupa po Božjim zakonima, a nasuprot njima humanisti pisali o dostojanstvu čovjeka kao plemenitog bića u koje su projicirali neke od božanskih atributa, Machiavelli i na čovjeka primjenjuje svoje metodičko načelo “zbijske istine stvari” i piše o lošoj naravi čovjeka, koju zakonodavac-vladar mora dobro upoznati i poznavati da bi omogućio opstanak političkog života.

Vidjeli smo da kod Machiavellija ljudi slijede interese (na primjeru očevine), a ne ideale, uzvišene osjećaje i plemenitost duše o kojima su maštali humanisti, koji su htjeli vratiti čovjeka u čovjekov svijet, ali u idealizirani svijet utopijskog optimizma i nade da je moguće izgraditi bolji ovozemaljski svijet (Garin, 1984). Što se tiče postavljanja čovjeka u središte njegova univerzuma, ni Machiavelli se tu ne razlikuje bitno od njih, ali to čini na drugi način: istraživanjem prave prirode čovjeka koji čini političku zajednicu upravo zato da bi ta politička zajednica, bez obzira na to je li ona republika ili monarhija, mogla opstati i tako pružiti čovjeku okvir njegova postojanja, jer je čovjek i po Machiavelliju prvenstveno društvena životinja (de Grazia, 1989: 264-70).

Prva zadaća zakonodavca-upravljača jest da nakon pomnog razmatranja i istraživanja političkih poredaka i funkcioniranja ljudi u njima uoči i shvati koliko se ljudi lako potkupljuju, i “premda dobri i dobro odgojeni, potpuno promijene narav” (*Rasprave*, I. 42). Ljudska potkupljivost, koruptibilnost, uzrokom je korupcije političkih poredaka, jer vlast i politička moć čine i od dobrih ljudi loše. Primjerice, decemvira Kvinta Apija, iako je bio po mnogočemu “izvrstan čovjek”, zaslijepilo je častoljublje i vlastoljublje, pa se njegovo ponašanje promijenilo u “najgore”. I zato zakonodavac-vladar mora istražiti kako to dolazi do korupcije, što mora navesti do odlučnijeg obuzdavanja ljudskih težnji – ambicija i volje za moći. A kako su ljudske želje “nezasitne”, jer po prirodi čovjek hoće i može sve, a po *fortuni* malo toga može dobiti, neprestano dolazi do nezadovoljstva u ljudskom biću (*Rasprave*, I. 37).

A kada već čovjek iskusi opojnu drogu vlasti i moći, i najbolji ljudi premetnu se u loše. To je, uostalom, zaključio još i Aristotel, koji je konstatirao da politički položaji kvare ljude i da nije svaki čovjek u stanju podnijeti sreću, u ovome slučaju iskušenja vlasti i moći koje izaziva taj položaj. Aristotel zato smatra da zakonima treba urediti da nitko ne postane previše moćan, “ni zbog prijatelja ni zbog novaca”, a ako to nije moguće spriječiti, preostaje progonstvo kao ljuti lijek na ljutu ranu (Aristotel, III. 13: 102). U biti to zastupa i Machiavelli, zalažući se za zakone koji će “obuzdati ljudske težnje” i tako spriječiti korupciju političkog poretka (*Rasprave*, I. 42).

Ipak, zlo kao konstanta ljudske prirode o kojemu moraju voditi računa zakonodavci i vladari rezultat je inercije, a ne namjere, što onda znači da i politički poredak mora biti ustrojen tako da to zlo ne dođe do izražaja u razornim manifestacijama. Jer ljudi ne umiju biti “na častan način zli” ili savršeno dobri, a kad “zloća u sebi ima stanovitu veličinu ili je u nečemu velikodušna, oni je ne umiju počinuti” (*Rasprave*, I. 27: *Vrlo rijetki ljudi umiju biti potpuno zli ili potpuno dobri*). Takav iskaz, dat prilikom analize ponašanja Giovanpagola Baglionija, vladara Bologne koji se nije usudio udariti na papu Julija II. iako mu je ovaj ujahao u grad gotovo bez oružane sile, izručivši mu se tako na milost i nemilost. Umjesto da udari na papu i tako počinu zlodjelo koje u sebi ima stanovitu veličinu, jer papicid je usprkos krivnji prema rimskim pontifiksima bio ipak s onu stranu razmišljanja papinih protivnika, Baglioni se predao i time pridonio širenju mita o velikom papi Juliju II, čuvenom po glavnoj crti svojeg karaktera – *terribilità* (*Diplomatska izvješća*, 1985: 509-510).

Nedoumice je izazvao i izaziva Machiavellijev pojam “zla na častan način”, odnosno zla koje ima u sebi “stanovitu veličinu”, ali je odgovor, prividno paradoksalan, ipak jednostavan: s obzirom na to da je čovjek po prirodi loš odnosno zao, on se tako ponaša po uhodanoj inerciji svoje prirode. Vinuti se do razine “zla na častan način” znači počinuti zlo koje ima značajne i velike reperkusije ali je rezultat namjere i svjesnog nauma, čime se čovjek hvata u koštac s fortunom (*Vladar*, XXV). U ovome slučaju, da je Baglioni postupio tako da je ubio papu, taj bi ga događaj proslavio kao negativnog junaka, ali bi svi prosuđivali njegov čin kao rezultat slobodne volje i aktivnog opredjeljenja, a veličina nekog čina obično se mjeri time koliko je on povijesnotvoran. Baglioni bi se tako proslavio kao jedan od heroja, iako s negativnim predznakom. Tako da kod Machiavellija možemo prepoznati, *in nuce*, teoriju o herojima kao protagonistima povijesnog zbivanja (Geerken, 1970), pri čemu će krajnji sud odrediti konačni ishod djela. U ovome slučaju, ubojstvo pape moglo je, hipotetički, dovesti do pada utjecaja papinstva u Italiji i stvaranja nacionalne države za koju se Machiavelli zalaže u svojoj pobudnici na kraju *Vladara*.

Jer kada bi se na taj događaj pogledalo sa “zrcalom većine”, a ne sa “zrcalom razboritosti”, onda se u stvarima mora vidjeti cilj, a ne sredstvo, kako piše Machia-

velli u poznatom pismu Soderinijevu nećaku, no ovoga puta izražavajući divljenje papi Juliju II. kojemu pripisuje hirovitost i srljanje koje je slučajno dalo dobar rezultat, jer su se tako “složila vremena” (Machiavelli, 1987: 161). Da je Baglioni postupio obrnuto i ubio ili zatočio papu, o njemu bi se govorilo kao što se sada govori o papi Juliju II. Ta je epizoda značajna baš za ilustraciju pojma “časnog zla”, koje nije samo uobičajeno zlo koje se od iskona nalazi u ljudskoj prirodi, već zlo s predumišljajem povijesnog čina, što je sasvim nešto drugo – i eto klasičnog Machiavellijeva bizarnog paradoksa.

Očito zakonodavac mora u dobro uređenoj republici ispuniti gotovo nemoguću zadaću – građanskom disciplinom obuzdati ljudsku prirodu. Tako građanin postaje nešto drugo nego što je to čovjek, jer to drugo podrazumijeva samozatajnost i odustajanje od prirodnih ambicija, pohlepe i častohleplja, a sve u cilju općeg dobra zajednice i za ljubav zajedničkog života. “Dobar građanin” ne stvara se samo stegom, disciplinom provođenja zakona i propisa koji instauriraju i novi red vrijednosti – građanskih vrijednosti. Čovjek postaje dobrim građaninom kada tu svoju građansku stegu interiorizira i tako obuzda svoju ljudsku prirodu, kad građanski način života prihvati kao svoj kategorički imperativ: dobar građanin, kaže Machiavelli, zbog ljubavi prema svojoj državi mora zaboraviti što su osobne uvrede (*Rasprave*, II. 28), a i u *Vladaru* i u *Raspravama* Machiavelli nam naširoko dokazuje koliko se ljudi upravljaju prema nanesenim uvredama i osvećuju iz revanšizma. O tome svaki vladar mora voditi računa želi li opstati. Zbog ljubavi prema domovini – a domovina je ovdje shvaćena ne afektivno, već kao privrženost slobodnom životu – građanin mora zaboraviti i osobnu mržnju, kao što je to učinio Kvint Fabije Maksim Rulijan kada je Republika od njega zatražila da imenuje diktatorom čovjeka kojeg je mrzio. Fabije je to učinio, iako je šutnjom i na druge načine odavao koliko mu teško pada to imenovanje, a njegov je primjer istaknut za uzor svima koji žele da ih smatraju dobrim građanima (*Rasprave*, III. 47).

Ambicija je kod Machiavellija jedna od glavnih pokretačkih snaga čovjekova djelovanja. Ambicijom se ljudi penju na hijerarhijskoj ljestvici u državi, zbog ambicije te iste države propadaju i ljudi se sunovraćuju u ponor; ambicija je uzrok ratova, sukoba i krvoprolića. Ambicija je težnja da se ostvari vlastito dobro, a ne opće dobro, koje je sukladno pojmu *vivere civile*. Ljudska je ambicija, zapravo, pravi protagonist Machiavellijeve koncepcije politike (*Rasprave*, I. 46: *Ljudi se od jedne ambicije dižu do druge. Najprije se nastoji izbjeći napadaj, a zatim napasti drugoga*). Ambicija koju razmatra Machiavelli i koja se javlja u povijesti u raznim epizodama koje on spominje i obrađuje nije, međutim, pozitivna ljudska osobina, već destruktivna i opasna. Ona se iskazuje čas kao častohleplje – žeđ za čašću, a čas kao vlastoljublje – žeđ za vlašću. Kasnije će ta dimenzija biti razmotrena u kontekstu funkcioniranja političkog poretka, pri čemu je zadaća zakonodavca da dobrim

zakonima obuzda ambiciju pojedinaca i društvenih skupina u državi. Opet, obuzdavanje pojedinih ambicija, odnosno ambicija pojedinih skupina može biti toliko radikalno da potakne druge ambicije, ambicije drugih skupina, što remeti ravnotežu i spokoj – mir koji je ovdje shvaćen kao labilna ravnoteža ambicija, njihova uzajamna neutralizacija i otklanjanje opasnosti da jedna ambicija nadvlada i poprimi, nesuprotstavljena, destruktivnu formu koja razara temelje države (Price, 1982: 383). Nasuprot tome, Huovinen drži da je ambicija pojam s pozitivnim konotacijama u cjelini Machiavellijeve političke teorije: kao što su na početku sve ljudske osobine uzete u negativnom kontekstu, u okviru onoga što znači *vivere politico* (politički život = građanski život = slobodni život) one na kraju daju pozitivan ishod u rukama razboritog zakonodavca, a to je republika (Huovinen, 1982: 51-56).

O ambicijama se naširoko govori i kod Tita Livija: tako je za Machiavellija učvršćivanje položaja i moći rimskog naroda donošenjem zakona Dvanaest ploča, kojim se plebejcima osigurava veće sudjelovanje u radu magistrata i pravna sigurnost, izazvalo pobune i nove nesloge umjesto da se postigne spokoj (*Rasprave*, I. 46). Zato Machiavelli daje za pravo Titu Liviju i njegovu “izvanredno razboritom” tumačenju razloga toga stanja, po kojemu su se narod ili plemstvo uzoholili uvijek kada je onaj drugi bio doveden u stanje poniznosti, što je dovelo do prevršenja mjere, tako da je “svatko iskorištavao želju da brani slobodu tako da je drugoga tlačio”. A razlozi i načini kako se to događa sastoje se u tome što ljudi, nastojeći da se ne boje, počnu zastrašivati drugoga, pa na uvredu koju izazovu dometnu drugu – kao da je nužno napadati i biti napadnut, zaključuje Machiavelli. Tako da se, zapravo, iz bojazni od ambicije drugoga aktivira i vlastita ambicija, a iz te eskalacije rađaju se samo pogubne opasnosti za republiku. Iz toga se vidi jedan od načina kako se republike raspadaju i propadaju i kako se ljudi uzdižu od jedne ambicije do druge. Pribježište toj spirali nasilja koju izazivaju ljudska ambicija i strah od tuđe ambicije leži u zakonima koje republika mora donijeti da bi se ambicije građana i društvenih skupina sputale i ograničile. Stoga je Machiavellijev zaključak i preporuka zakonodavcu da republike među svojim zakonima moraju imati i onaj koji bdije nad građanima da “pod prividom dobra ne čine zlo”, i da građani mogu steći ugled koji koristi, a ne šteti slobodi (*Rasprave*, I. 46). Ovdje pod prividom “dobra činiti zlo” znači braniti se od ambicije drugoga, ali na način da se ne prekorači mjera nužne obrane, pri čemu se aktivira vlastita ambicija kao stepenica u općoj eskalaciji borbe za vlast. Građanski odgoj, a dobar odgoj u republikama leži na dobrim zakonima, znači da onaj tko utemeljuje republiku mora sve ljude smatrati opakima i mora pretpostavljati kako će protiv njega svoju opakost okrenuti kad god im se za to pruži prilika. Zato zakonodavac mora dobrim zakonima sputati ljudsku opakost koja je rezultat ambicija. Od gladi i siromaštva ljudi postaju vrijedni, a zakoni ih čine dobrima (*Rasprave*, I. 47).

O toj ravnoteži ambicija, a šire i interesa, jer ambicija je samo jedan od aspekata interesa (doduše, ključni interes koji dominira čovjekovim životom u državi), govori i Aristotel u svojoj *Politici*, te kaže da ne treba dopustiti da jedna klasa u državi postane pretjerano moćna. Da bi se to spriječilo, vlast i vođenje javnih poslova uvijek treba povjeravati klasama čiji su interesi suprotni, a zalaže se i za uspostavljanje institucije koja će nadzirati one koji nanose štetu državi svojom “pretjeranom moći” (Aristotel, V. 8).

Nezadovoljstvo ljudi jedna je od konstanti ljudske naravi: nezadovoljstvo potiče ljude na akciju, bez obzira na to je li riječ o osobnom nezadovoljstvu ili nezadovoljstvu izazvanom političkim poretkom. Očita je mana republika da u mirno doba malo cijene vrijedne ljude, koji su zbog toga na dva načina nezadovoljni, zato što im se uskraćuje ono što pripada njihovom ugledu, a potom zato što im se pridružuju ili se iznad njih cijene ljudi nedostojni i manje vrijedni. Ta je mana, tvrdi Machiavelli, nanijela republikama mnogo zla, jer građani reaguju na to znajući da su tome uzrok “mirna i neopasna vremena, pa nastoje da ta vremena poremete potičući na nove ratove na štetu republike” (*Rasprave*, I. 53: *O tome kako mnogo puta narod sebi donosi propast jer ga zavara prividno dobro, i kako ga lako zavedu velike nade i jaka obećanja*).

Lijek što ga Machiavelli predlaže jest, između ostaloga, pripremiti se za rat da bi se uvijek osjećala potreba za uglednim ljudima, tako da je rat ovdje predstavljen kao katarza kroz koju se iskazuju vrijedni ljudi. Naravno, tomu je moguće doskočiti ako se ne zanemare “vrli građani”, odnosno ako se ne zanemare previše, pa to izazove njihovu zlovolju koja rezultira buđenjem, odnosno otrgnućem ambicije ispod kontrole zakona i nadzora političkih institucija. No navođenje pripravnosti za rat kao potencijalne selekcije vrijednih ljudi istovremeno znači i podređivanje politike ratu i reduciranje politike na rat, što je još jedan paradoks Machiavellijeve političke koncepcije. No ipak, ako uzmemo u obzir njegovu misao da jake republike i vrsni ljudi u svakoj fortuni zadržavaju istu hrabrost i isto dostojanstvo, tada ćemo uočiti da su mjere koje Machiavelli predlaže slabim republikama različite od onih koje predlaže takozvanim jakim republikama. “Slabe republike” moraju uteći supsidijarnim mjerama koje spadaju u instrumentarij političke vještine koju je Machiavelli sugerirao vladaru u monarhijskom poretku. To su republike ili na silaznoj putanji ili već duboko ogrezle u korupciju. Veliki ljudi i “jake republike” u svakoj fortuni ostaju isti, pa takvo ponašanje, zajedno s njihovim “načinom života” jasno pokazuje da fortuna nema moć nad njima (*Rasprave*, I. 31: *Jake republike i vrsni ljudi u svakoj fortuni zadržavaju istu hrabrost i isto dostojanstvo*).

Pokazujući na primjeru Venecije posljedice djelovanja “slabe republike”, Machiavelli tvrdi da je u njezinim ustanovama bilo malo vrline, a to je bila posljedica lošeg odgoja, u ovom slučaju lošeg građanskog odgoja. Ako je odgoj čovjeka loš i

tašt, čovjek takvim doista i postane. A ako odgoj omogući čovjeku da bolje upozna život, manje će se veseliti dobru i manje će se žalostiti zbog zla. A što vrijedi za pojedinca, vrijedi i za mnoge koji žive u istoj republici, “oblikujući se prema životu koji u njoj vlada”. Moć političkog odgoja ovdje je, svakako, preuveličana. U monarhiji takvih dilema nema jer je ona sazdana na vlasti i nema problema s motivacijom građana: politički univerzum građana u republici daleko je bogatiji i slojevitiji, s većom mogućnošću da se u procjenama i pogriješi, što se doista i događa Machiavelliju. No otuda i draž otkrivanja putova kojima nitko nije kročio, otkrivanje novih metoda politike i novih institucija političkog života – što je krajnji cilj onoga koji se bavi politikom kao intelektualnom preokupacijom, kako kaže Machiavelli u svojem prologu *Raspravama*.

Ljudski egoizam neizbježno vodi zlu, ali država – otuda “monstruozna apoteoza države”, kako kaže Maček (1980) – mora navesti građane da vole jedan drugoga, da žive bez podvajanja, da manje poštuju privatno, a više javno (*Umijeće ratovanja*, I: 385): takva logika nužno je morala navesti mnoge interpreatore da u ovakvom umovanju vide potvrdu teze o Machiavelliju kao poborniku apsolutne moći države u odnosu na pojedinca, teze o svemoći države koja pod izgovorom sprečavanja destruktivnih ponašanja nameće svojim građanima željezne zakone koji sputavaju njihovu osobnost i dostojanstvo, stečeno u procesu razvoja i bujanja građanskog humanizma.

4. Epilog: politika ne može bez prava kao svojeg instrumenta

Ako se razmotri koliku pozornost Machiavelli posvećuje ulozi zakonodavca i pravu kao instrumentu da se ostvari *vivere civile*, onda je jasno da on ne može biti optužen da zanemaruje pravo i njegovu ulogu u modernoj državi njegova doba – u republici. No jasno je da Machiavelli nije sistematični traktatist ni kada je riječ o politici. Njegovo izlaganje nema racionalnu, kartezijsku strukturu (*ante litteram*) klasičnih humanističkih traktatista, već on slijedi logiku povijesne naracije Tita Livija kada usput razmišlja o republikama i u povijesnoj analogiji traži naputke za suvremeno promišljanje politike i umijeća izgradnje novih metoda politike i novih institucija. Razlog je tomu djelomično to što *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* nisu bile namijenjene publiciranju, već su kružile kao samoizdat rukopis namijenjen biranim prijateljima. Čvršću strukturu ima spis *De Principatibus (O monarhijama)* – poznat kao *Vladar*. Tomu valja pridodati *Firentinske povijesti*, koje slijede logiku povijesnog zbivanja, a ozbiljni je traktatistički pokušaj tek njegovo *Umijeće ratovanja*. Zato nema onog sustavnog istraživanja prava, njegove definicije, oblika i funkcije u životu države koje bismo očekivali, kao što je to slučaj kod Salutatija, Bartola di Sassoferrata, Palimierija, Marsilija Padovanskoga, ili kod drugih značajnih pisaca koji su im prethodili, primjerice Platon sa svojim *Zakonima* i Ciceron s *De Legibus*.

No iz *Rasprava o prvoj dekadi Tita Livija*, najdragocjenijeg izvora za izučavanje Machiavellijeva pojma prava, jasno proizlazi da je zadaća zakona da u prvom redu osiguraju sigurnost građana u državi (I. 3), da promiču opće dobro (I. 7), da jamče mir i spokoj građana (I. 46), da održe dobre običaje (I. 18), da učvrste potrebu za radom (I. 1), da učine ljude dobrima (I. 3), da osiguraju dobar odgoj (I. 4), da obuzdaju apetite i jagmu za privatnom koristi (I. 42) – riječju, da stvore dobru republiku, državu u kojoj je *vivere libero* sinonim za *vivere civile*, a ovo opet sinonim za *vivere politico*.

Nužnost dobrih zakona kao preduvjeta za dobru državu kod Machiavellija je izvan svake dvojbe (I. 7; I. 58). Dobri zakoni plod su klasnog sukoba (I. 4) i nemoguće ih je nametnuti bez vojne discipline (III. 31); moraju biti periodično osvježeni i prilagođeni vremenu (I. 18) i moraju predvidjeti sve kontingentne situacije (I. 34).

Glede izvora prava Machiavelli jasno tvrdi da ono nije božansko, već ljudsko (I. 1). Gradi se na dobrim, ukorijenjenim običajima (I. 18), a nužno je za funkcioniranje političkih institucija koje se ne mogu zasnivati samo na strahu od represije (I. 18; III. 1).

I na kraju, dobar vladar može biti samo onaj koji je dobar zakonodavac, koji dobro poznaje izvore, funkciju i svrhu prava. Štoviše, dobar zakonodavac čak je važniji od vladara jer on može postaviti čvršće temelje države nego što to može učiniti vladar, što se vidi i na primjeru Likurga (I. 2; I. 6; II. 3). Njegova je pak posebna zasluga što je svojom zakonodavnom inicijativom i prerogativom uspostavio mješoviti oblik vlasti, jer je svojim zakonima zadovoljio interese onih koji su u većini – naroda, onih koji predstavljaju njegov manji dio, a to je aristokracija, te je u to ukomponirao i ovlasti vladara i sve to rasporedio u čvrstoj i dobro balansiranoj ravnoteži. A to je najveće umijeće zakonodavca – uspostaviti dobre institucije na dobrim osnovama, na pravu.

LITERATURA

- Allen, W. B., 1974: Theory and Practice in the Founding of the Republic, *Interpretation*, 4: 76-97.
- Ambrosini, Giangiulio, 1974: Diritto e società nella Storia d' Italia, u: Ruggiero, Romano; Vilanti, Carlo, *Storia d'Italia*, Einaudi, Torino.
- Aristotel, 1988: *Politika* (preveo Tomislav Ladan), Globus i Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

- Baccelli, Luca, 2007: Machiavelli, the Republican Tradition, and the Rule of Law, u: Costa, Pietro; Zolo, Danilo, eds., *The Rule of Law: History, Theory and Criticism*, Springer, Berlin.
- Butterfield, Herbert, 1962: *The Statecraft of Machiavelli*, Collier Books, New York.
- Caristia, Carlo, 1951: *Il pensiero politico di Niccolò Machiavelli*, Editore Jovene, Napoli.
- Clough, Cecil H., 1975: Father Walker's Presentation and Translation of Machiavelli's Discourses in Perspective, u: Machiavelli, Niccolò, *The Discourses of Niccolò Machiavelli*, I-II, Routledge and Kegan Paul, London and Boston.
- Cozzi, Gaetano, 1978: La giustizia e la politica agli albori dell'età moderna, u: Guarini, Elena Fasano (a cura di), *Potere e società negli stati regionali italiani del' 500 e 600*, Il Mulino, Bologna.
- D'Amato, Anthony A., 1970: Machiavelli's View of International Law, *The Justinian Law Journal*, 12: 31-36.
- Esquivel, Javier, 1974: La concepción del derecho en la obra de Maquiavélo, *Dianoia*, 20: 44-56.
- Fassò, Guido, 1966: *Storia della filosofia del diritto*, I-II, Il Mulino, Bologna.
- Feinberg, Barbara Silberdick, 1970: Creativity and the Political Community: The Role of the Law-Giver in the Thought of Plato, Machiavelli and Rousseau, *Western Political Quarterly*, 23: 471-84.
- Garin, Eugenio, 1984: *L'umanesimo italiano*, Bari, Laterza.
- Geerken, Joseph H., 1970: Homer's Image of the Hero in Machiavelli: A Comparison of Arete and Virtue, *Italian Quarterly*, 53: 45-90.
- Gootschalk, Louis; MacKinney, Loren; Pritchard, Earl H., 1974: Pravna misao i pravna praksa, u: *Temelji modernog svijeta 1300-1775*, Naprijed, Zagreb.
- Grazia, Sebastian de, 1989: *Machiavelli in Hell*, Princeton University Press, Princeton.
- Grimal, Pierre, 1982: Machiavel et la justice dans la cité, u: Barhouil, Bernard, ed., *Machiavel actuel*, Longo editore, Ravenna.
- Grubiša, Damir, 1987: Machiavellijeva pisma između literature i politike, u: Machiavelli, Niccolò, *Politička i skaradna pisma* (priredio Damir Grubiša), Globus, Zagreb.
- Heller, Agnes, 1967: *Renaissance Man*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Huovinen, Lauri, 1951: Das Bild vom Menschen im Politischen Denken Niccolò Machiavelli", *Annales scientiarum Fennicae*, 74, 2: 1-169.
- Huovinen, Lauri, 1982: La terminologia del Machiavelli, u: Barhouil, Bernard, ed., *Machiavel actuel*, Longo editore, Ravenna.
- Machiavelli, Niccolò, 1985: *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* (preveo Frano Čale), u: *Izabrano djelo* (priredio Damir Grubiša), I, Globus, Zagreb.
- Machiavelli, Niccolò, 1985: *Diplomatska izvješća* (prevela Smiljka Malinar), u: *Izabrano djelo* (priredio Damir Grubiša), I, Globus, Zagreb.

- Machiavelli, Niccolò, 1985: *Umijeće ratovanja* (prevela Sanja Roić), u: *Izabrano djelo* (priređio Damir Grubiša), II, Globus, Zagreb.
- Machiavelli, Niccolò, 1987: *Politička i skaradna pisma* (priređio Damir Grubiša), Globus, Zagreb.
- Machiavelli, Niccolò, 1999: *Vladar* (preveo Ivo Frangeš, priređio Damir Grubiša), Globus, Zagreb.
- Machiavelli, Niccolò, 2010: *Allocuzione fatta ad un magistrato*, http://www.classicitaliani.it/machiav/prosa/Scritti_Firenze.htm
- Macek, Josef, 1980: *Machiavelli e il machiavellismo*, La Nuova Italia, Firenze.
- Mansfield, Harvey, 1972: *Party and Sect in Machiavelli's Florentine Histories*, u: *Machiavelli and the Nature of Political Thought*, Atheneum, New York.
- Mansfield, Harvey, 2001: *Machiavelli's New Modes and Orders: A Study of the Discourses on Livy*, University of Chicago Press, Chicago.
- Mossini, Lanfranco, 1962: *Necessita' e legge nell'opera di Machiavelli*, Giuffrè, Milano.
- Parel, Anthony (ed.), 1972: *The Political Calculus: Essays on Machiavelli's Philosophy*, University of Toronto Press, Toronto.
- Passerin d'Entreves, Alessandro, 1962: *La dottrina dello Stato*, Giappichelli, Torino.
- Piano Mortati, Vincenzo, 1987: *Il pensiero politico dei giuristi nel Rinascimento*, u: *Firpo, Luigi, ed., Storia dell'idee politiche economiche e sociali*, UTET, Torino.
- Plamenatz, John, 1963: *Man and Society: A Critical Examination of Some Important Social and Political Theories from Machiavelli to Marx*, I-II, Longman, Harlow.
- Roeder, Ralph, 1933: *The Man of the Renaissance: Four Lawgivers (Savonarola, Machiavelli, Castiglione, Aretino)*, The Viking Press, New York.
- Sabine, G. H., 1978: *Storia delle dottrine politiche (A History of Political Theory)*, Etas libri, Milano.
- Sciacca, Mario F., 1970: *La concezione dell'uomo nel pensiero di Machiavelli*, *Cultura e scuola*, 33-34: 56-71.
- Strauss, Leo, 1978: *Thoughts on Machiavelli*, University of Chicago Press, Chicago.
- Toscano, Antonio, 1981: *La funzionalità politica delle leggi e degli ordini nello Stato machiavelliano*, u: *Marsilio da Padova e Niccolò Machiavelli*, Longo editore, Ravenna.
- Villari, Pasquale, 1969: *Life and Times of Girolamo Savonarola*, Haskell House Publishers, New York.
- Viroli, Maurizio, 1993: *Machiavelli and the Republican Idea of Politics*, u: *Bock, Gisella; Skinner, Quentin; Viroli, Maurizio, eds., Machiavelli and Republicanism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Walker, Leslie J., 1975: *Introduction to the Discourses of Niccolò Machiavelli*, u: *Machiavelli, Niccolò, The Discourses of Niccolò Machiavelli*, I-II, Routledge and Kegan Paul, London and Boston.

Damir Grubiša

MACHIAVELLI'S CONCEPTION OF LAW:
CAUTELS OF THE REPUBLICAN LEGISLATOR

Summary

In the history of political ideas, appropriate attention is paid to Machiavelli's political thought, but most authors who research or interpret Machiavelli neglect his reflections about the place and role of law in the establishment of a new order and new political institutions. Machiavelli's name does not appear in overviews of the history of renaissance law, for Machiavelli did not write systematically on law, nor did he pay special attention to it. Instead, the whole body of his work is permeated by his conception of law, particularly the *Discourses on Livy*, which focus on republics and the republican regime. This article attempts to rehabilitate Machiavelli as a political writer which perceived law as an important instrument of politics, without which it is not possible to found a state or manage common affairs in a state community. And since, in his political theory, the central role belongs not only to the ruler (whether in a monarchic or in a republican regime), but also to the legislator, it is attempted here, through his inquiry into the role and task of the legislator, to deduce his conception of law. The result of this deduction is that law is most certainly not an insignificant subject in Machiavelli's political theory. On the contrary, it is central to the idea of good government, which is realized in the trinomial: *vivere libero – vivere civile – vivere politico* (free life – civil life – political life). Good laws, in addition to good weapons (army), are the foundation of each state – in particular, of each republic – in which the role of laws is to incite citizens to subordinate their selfish interests to the common good with the purpose of creating a free, secure and prosperous political community. The citizens are motivated to defend such a community, for thereby they defend and secure also their own freedom, security and well-being. The author, therefore, analyses *Discourses on Livy*, which focus especially on the role of the republican legislator, who is thus placed alongside the ruler: a good ruler must also be a good legislator, and in a republic, the ruler (in the figure of the chief of state) is elected precisely on the basis of the laws, and he is authorized to propose laws in the interest of the common good.

Keywords: ruler, legislator, laws, republic, law, politics

Kontakt: **Damir Grubiša**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb. E-mail: dgrubisa@fpzg.hr